

* * *

Нездужалось. Цілісінький день мене і терло, і м'яло, і ходити не давало. Я більшу частину дня пролежав, думаючи про те, як то сьогодні в нашій окрузі відбудуться вибори від земельних власників. Чия-то, мовляв, візьме гору: чи "праві" осилають "лівих", чи "ліві" подужають "правих"?

Становий, що, спасибі йому, ніколи не минає моєї хати, як їде через село, де я живу, — учора теж незнарошне завітав до мене і хвалився, що він добрячого підвіз возка отим "лівшукам", щоб не дуже зазнавалися та вгору носа драли.

— Підвезли, кажете, возка? — перепитав я його.

— Та ще й якого! — гучно викрикнув він. — Заплішив у саме тім'я такого кола — ого-го-о-о! — додав він, моргнувши злукава оком.

— А можна довідатися, якого саме? — попитався я.

Становий трохи промовчав, потім духом вимчав цілу склянку міцного та солодкого чаю з ромом, що завжди любив його уживати, і, зажмуривши очі, покрутив головою.

— До якого часу не скажу, — відмовив він нешвидко, усміхнувшись, — самі потім дізнаєтесь!

Пам'ятаючи, що "всяка власть від бога" і завжди спочуваючи цьому заповіту з святого письма, я, звісно, не посмів допитуватися пана станового про того кола, якого він заплішив лівшакам у саме тім'я. Я тільки прохав його ще випити одну склянку чаю, бо надворі було холодно, а йому треба їхати.

— Ні, спасибі. Я чаю більше не хочу, — відказав він, — шкода таке добро марно витратити! Якби не їхати, випив би ще, а то на морозі — воно так задарма і піде собі, буцім і не пив. А ви, — додав він мені, — оце пляшечку приховайте до якого часу. Як можна буде у вас і заночувати, тоді ми довідаємося, де в неї денце! А на сьогодні — буде, бо треба зараз у дорогу збиратися.

— Та чого ж, — питаю, — так швидко? І не перегрілися як треба та й у дорогу?

— Ніколи... От по сю! — відказав він, черкнувши пальцем по горлянці.

— А вже, — кажу йому, — у вас і служба! Та ще під такий скрутний час, як тепереньки.

— Прямо тобі — дихати не дає! — відказав гучно становий і, схопившись, почав збиратись у дорогу.

— Що ж, і ви завтра на вибори лаштуєтесь? — спитав він, надягаючи кожуха.

— Та думка, — кажу йому, — як усе благополучно буде.

— Їдьте, — відказує становий. — Там буде і Пищимуха. А вже він буде, то без потіхи не обійдеться. Певно, яким-небудь новим "утвором" людей напотішить.

— Та він, — кажу, — на це вдатний.

— Та ще який вдатний! — скрикнув становий. — Прямо тобі як та сластьонниця сластьони пече, так він свої утвори вивертає... Так і сипле, так і сипле ними, наче те зерно на кіш! Та все віршами, а не як-небудь. Пам'ятаєте його:

У лузі соловейко

Співав голосненько,

А зозуля на дубі кувала,

Літа віщувала!

— Пам'ятаю, — кажу. — Як же не пам'ятати? Се ж було у отця Федора, тоді саме, як справляв він обід з радощів, що розігнали першу думу!

— Ото-то-то! Тоді саме! Тепер він з новим утвором носить: позов складає.

— Позов? Який позов? — зацікавився я.

— От ви його і приятель, та нічого не знаєте; а він мене за свого ворога має, а я все знаю, — похвалився становий.

— На те ж ви, — кажу, — і пан становий, щоб усе знати. На те і приставлені, щоб відати, хто що думає. Бо якби такої власті не було, то хіба б же ми спали спокійно?

— Глузуйте! — відказав він. — А я вам по правді скажу, бо я з нею ні перед ким не таюся, не то що перед справником, а й перед самим губернатором!.. То от я вам і скажу: що й ви, добродію... тее-то, як його, — як казав виборний у "Наталці Полтавці".

У мене в душі чогось похолонуло.

— Як-то, — питаю, — тее-то, як його?

— З гедзиком!.. З душком — значить! — скрикнув зовсім уже одітий становий і, це кажучи, відкопилив губи та, приложивши два пальці до носа, як потягне в себе духу!.. — Пахне, значить... вільним повітрям пахтить... От що я вам скажу!

— Від мене?.. Вільним повітрям? — ледве повертаючи язика в роті, вимовив я.

— Еге-с... від вас, — усміхаючись, каже становий. — Скажіть мені по правді, от як я перед вами по правді кажу, навіщо ви мене другу склянку чайку випити присоглашали? Ану, скажіть?

— Та як же доброго чоловіка в холод із хати випускати, не обігрівши як слід його? — відказую йому.

— Толкуйте про вільховий корінь, а дубовий — товщий! — відказав мені становий своєю улюбленою приказкою та, нахилившись до мого уха, стиха зашептав: — Бажалося довідатися, якого я кола заплішив? Думка: вихилить становий другу склянку, шибоне вона йому в голову — і почне він клепати язиком, наче паламар той у дзвона? Ну, так я вам скажу: не на того наскочили! Становий — не дурень удався! Зразу помітив, куди воно стриже і... ухилився. От як хотілося і другу випити! бо ромок у вас... Хіба у самого маршала такого другого доведеться пити... Ви його, пане хазяїне, приховайте. Ми його другим разом укутаємо і то так, щоб і мундира скинути... бо в мундирі, бачите, тісно... а то... щоб вільно було... на просторі. Адже ж ви поважаєте тую волю? Та хто її тільки не поважає, хто не любить?! — весело граючи очима, торохтів пан становий, та це кажучи, кинувся до мене, міцно обняв, дзвінко поцілував та, як та дзиґа, крутнувшись, — зразу зник за дверима.

Як я, опам'ятавшись, вискочив був на рундук, щоб провести дорогого гостя, то він уже — аж сани гарчали по глибокому снігу — прудко мчався з двору.

* * *

Вернувся я в хату, як там кажуть: ні в сих, ні в тих. Все оте так скоїлося несподівано, так мене здивувало!

"Щось то воно неабияке! — думав я. — З одного боку — становий, як мій давній приятель, поводився зо мною, як і слід поводитись приятелеві, а з другого — чогось він лукаво натякав про Ґедзика та про вільне повітря. А наостанку ще й поцілунка вліпив!.."

Найбільше всього непутив мене отой поцілунок... І пригадалося мені святе письмо... як Юда цілував Христа, видаючи його ворогам... Чи не хоче, бува, і становий мене отак видати?.. За віщо ж?.. Здається, і вини за моєю душею ніякої немає. Живу я собі на селі тихо, ні до кого не чіпляюся, і мене ніхто не займає; не ходжу у волость довідуватись, де що сталося, хто кому яку шкоду заподіяв або зле учинив, от, як плещуть, у нашого отця Федора курей покрав... Не тичу свого носа на волосні або сільські сходи, де миряни радяться про свої громадські: діла. Чого я на них буду ходити? Воно хоч і цікаво послухати, як розумні голови керують отими справами, цікаво, але під теперішній неспокійний час і небезпечно... Ще скажуть: ходжу, щоб громаду проти стражника обурювати. У їх, либонь, з стражником нема згоди: стражникові бажається, щоб прості люди його за начальство приймали, щоб, зустрівшись, шапку здіймали, надобридень казали; а вони — сказано, темна-темнота! — не вдаряють на те. Хто смирніший, то ще як здалека його побачить — у чужий двір вскочить, чи назад поверне, або боковою улицею обійде, щоб тільки не стріватися з ним; а хто смілий, то пройде повз нього боком або спиною повернувшись, щоб не дивитись... А як наша знахарка — баба Горпиниха, що й уроки виливає, бешиху шепче і пропасницю вичитує, — то ся, як тільки стражника побачить, зараз почне хреститись, неначе зачує в церкві дзвона... хреститься та причитує: "Господи, відверни!". А як пожене, то повернеться, та аж тричі на слід плюне, та ще й ногою розітре, приказуючи: "Згинь, зникни, сатано!.."

Чого в них ота незгода, та ненависть? Я так і не довідався. Чув якось раз, як суперечилася стражникова жінка з простими жінками — її сусідками.

Стражничиха доводила їм, що то чоловіка задля того поставлено, щоб, поміж людьми вештаючись, їх думки вивідував та всякі лиходійні заміри дізнавав, і через це вони повинні його шанувати. А їй сусідки відповідали: у нас один тільки є такий, що знає думки кожного, — господь на небі! Отже і він, святий, дав волю чоловікові, що хоче, робити, а там уже — на тім світі — кожен буде за свої вчинки розплачуватись. А ти, — кажуть стражничисі, — свого чоловіка он до кого рівняєш? То ж таки бог, а твій чоловік — панський підглядач, та й більш нічого!.. Хорт, що ним пани хочуть нас, наче зайців тих, полювати!.. Он хто такий твій чоловік! — вигукували сусідки. — Я як зачув оте змагання, то у мене аж мороз поза спиною посипав, і — дай боже ноги! — мерщій хильки та хильки від того місця, де дурні жінки отаке плескали, і таки непримітно зник. Та нікому про те, що отам довелося чути, і не хвалився, навіть самому приятелеві моєму — панові становому не сказав... "Хіба, може, оце він довідався, що я чув, та йому не похвалився, та оце і ремствує на мене? — думалося мені. — Відкіля ж він зміг довідатися про се? Відкіля довідався?!. А відкіль він довідався про мій замір підпоїти його та вивідати правди про отого кола, що він комусь заплішив? Я ж йому не казав про свою думку, а він зразу дізнався!.. Ні, що не кажи, а, мабуть, стражничиха правду казала, що всі станові, урядники, стражники на те й призначені, щоб людські думки вивідувати... І кепсько ж вони з оцим ділом справляються! Скільки-то люду через їх вивідування пішло на казенні хліби, а дехто попхався аж туди, де Макар телят пасе!"

Отакі думки цілий той день мою голову клопотали. Ніяк я їх не здихаюсь, та й годі! Уже я і по хазяйству ходив наглядати, чи злаштував Омелько як слід сани, щоб завтра на вибори їхати, чи насипав коневі вівса і наложив як слід сіна, щоб був нагодований і не пристав, бува, в дорозі, бо п'ятнадцять верстов треба до виборів чухрати. Допитувався і в Параски, чи здоїла корову та птицю нагодувала?.. Поки ото клопочуся надворі, то ще й нічого, — а як тільки вернуся в хату — знову мене думки обляжуть! Одна в голові колом стримить; друга — у душу холодом віє; третя, неначе гадина та, у саме серце упнеться, — ссе його, щипає... Нема мені спокою, не вдію з думками нічого! Розпустилися так, що не

приберу способу, як їх докупі позбирати та над ними гору взяти.
Гуляють собі по волі, неначе той вітер по степу.

І подумав я: от що воно значить — дати волю! Недаром приятель мій — пан становий — так ненавидить її. "Нема, — каже, — гіршого лиха над неї на всім світі. Вона всю душу так вимотає, що чоловік робиться ні на що здатний. Вона, — доводить, — все одно, що дикий кінь... як не об'їздиш його та не загнуждаєш добре, то не поїдеш; та й то ще на короткій вожжині треба держати дужою рукою... Отоді уже й добре буде. А як тільки попустиш, то добра не жди!"

Насилу я діждався вечора, та мерщій звелів слати і ліг спати, щоб хоч сном свої думки перемогти. Отже все те була даремна праця! Як погасив я світло та облягла мене кругом темнота, то мої думки, неначе роздрочені бджоли, так роєм і загули кругом мене. Одна за одною летять, одна одну переганяє: то зіб'ються в купу, наче кім'ях, то розлетяться на всі боки та й грають передо мною такого веремія, що мене аж острах бере, — чи не збожеволів, бува, я? чи не напосіла на мене ота пропасниця, що голову приском пече, а по тілу морозом сипле, аж зуби цокотять?..

Знемігся я, зовсім занепав. Хочу лоба перехрестити, — думка: хоч хрест святий допоможе, — руки вгору не здійму; хочу молитву прочитати, а з уст зривається не святе слово, а прокльони та докори на всіх отих вивідувателів думок людських, що через їх немає спокою і уміркованій людині!.. Уже треті півні проспівали, за стіною в кухні почали мої вірні слуги рушати, як я таки якось зімкнув очі, забувся й заснув.

* * *

Прокинувся, а сонце геть уже підбилося, заглядає через вікно до мене в хату, ясними плямами плазає по долівці. Лупнув я очима, аж Омелько заглядає до мене в хату.

— Що тобі? — питаю його.

— Та казали ж лагодитись їхати сьогодні, — одказав він.

— Їхати? Куди їхати? — здивувався я, не пригадуючи спросоння, куди ж це я загадував їхати.

— Та на вибори, чи що! — доводить Омелько.

Наче хто обухом ударив мене по тім'ю! "От тобі й раз! — думаю. — Мав був чуть світ виїхати, щоб якраз у пору добутись, а тепер уже он де сонце стоїть... Куди ж я поспіну?"

Досада мене така взяла! А, звісно, як досада найде на господаря, то на кому ж її зірвати, як тільки не на своїх близьких тобі людей? Якби в мене жінка була, то, певно, я їй би почав "отче-наш" вичитувати, що не збудила; а як у мене жінки зроду не було, то, звісно, на кого ж більше ремствувати, як не на першого, хто піймався тобі на очі?

Я ото й почав Омелькові вичитувати: — І як тобі не гріх, і як тобі не соромно у свій час не ввійти та не розбудити мене? Мабуть, і сам качався на лігву, аж поки сонце не вигріло! Мій хліб їси, з мене плату береш, а діла не хочеш робити! — докоряю його.

Омелько мій з доброго дива аж очі вирячив.

— Та я ж, — каже, — скільки разів і сам довідувався, і Параску засилав. Разом гукали на вас: "Пане! пора вставати!". А ви хоч би собі усом повели, Параска, насмілившись, тихенько підійшла до вас та ухо аж до рота наставила, довідатись — чи дишете. Бо так ви лежали, немов — хай бог боронить! — мертві. Очі закриті, обличчя бліде-бліде і руки на грудях схрестили. "Оце, — думаю, — так! Ну що, як справді смерть прийшла? А я ж за півроку плати не брав... Хто ж мені тепер заплатить?" Не повірите — від жалю аж серце зів'яло! Раз — що добрий пан був, а

друге — і свого жалко. Та вже Параска втішила. "Ні, — каже, — дише. Ледве чутно, а дише". — То ти б, — кажу їй — може б, за руку потримала, може б, ви прокинулись". — "Шкода, — відказує, — будити. Я, — каже, — чула, як вони цілу ніченьку бухикали та одпльовувались. Певно, не спалось, то хай хоч тепер посплять..." — От ви й розсудіть, чим же я винуватий? — додав Омелько.

Розжалобила мене ота річ його. Шкода мені стало, що я його своїми докорами так ні за що образив. А проте, щоб не давати йому сього помітити, — думка: не буде слухатись, — мов спересердя буркнув:

— Клич сюди Параску, а сам іди лагодитись!

— Тобто запрягати? — спитав Омелько, становлячись до мене боком.

— Тоді будеш запрягати, як скажу! А тепер мерщій клич сюди Параску, а в самого — щоб усе готове було, — відказав йому.

— Та в мене ще звечора все готово, а запрягти — не забарюся... тільки гукніть! — бубонів Омелько, виходячи з хати.

Пішов Омелько, а я почав зводитися з ліжка. Зразу наче і бадьоро скочив, та тільки що ноги спустив додолу, — аж мене в поперек — шпиг! Руки і ноги затрусились, у голову шибонуло, туман наче знявся перед очима... "От тобі й раз! — думаю. — Як же оце в дорогу зриватися?"

Проте все-таки звівсь, ноги в повстяники всучив, надибав свого на хутрі з шльонками халата, нарядився в нього, підперезався й пішов умиватись. Думка: уміюся холодною водою, розітруся, розімнуса, то воно, може, й пройде... може, таки й поїду.

Почав умиватися. Отже вода не тільки не бадьорить мене, як бувало раніше, а здається якоюсь неприємною, — руки від неї клякнуть, морозом по тілу дере. Не потураю я на те, та все зливаю її і на голову, і

на шию, натираю груди. Не бере мене тепло, а все — морозом сипле! "Погано", — думаю. Кинув хлюпостатись, та ну мерщій витиратись. Як я не шарував себе дебелим утиральником — нічого не враю, — нема тепла, аж зубами почав цокотати; у спину і в боки коле, дух запирає! — Сяк-так витерся я — та мерщій знову у свій халат, та й почовгав у одпочивальню. А там Параска вже постелю перестилає.

— Залиши, — кажу їй, — коцем застилати. Мабуть, я знову ляжу, бо щось мені нездужається.

Параска, перебиваючи подушки, на мене через плече зиркнула та мерщій і почала їх складати: спідню — пряменько положила, верхню — навскосяк угору підвела, до бильця притулила, а саму невеличку, наче пампушку ту, одним махом руки якоюсь круглою зробила і на самий поверх кинула. Потім коц ухопила, сюди-туди труснула і покрила ним зразу всю постелю, ще й один бік загорнула, щоб зручно було за нього взятися та одвернути, як під коц залізти.

— Лягайте, — каже, — готово!

"І що за проворна оця Параска", — подумав я, сідаючи на ліжко. Скинув повстяники з ніг та так, не роздягаючися, з халатом і ліг. А вона — тільки хвїть! — уже й коцем прикрила. Метка, як та муха!.. Ліг я, а зуби цокотять.

— Слухай, — кажу, — Параско. Завари, будь ласка, чаю та подай сюди гаряченького. Може, я хоч чаєм нагріюся; щось-то погано відчувається.

— Ото було б за отим пикатим ніччю роздітому і без шапки аж надвір вискакувати! — буркнула вона та мерщій і побігла до їдальні.

Чую — посудом цокотить, воду з самовара наточує, бовтає нею, хлюпається. Чай ото заварює. Проворна вдалася, що й казати. А

кухарка з неї добра: борщу як наварить, то не їж, а прямо навхильці пий, — такий смачний та добрий... І коло корови уміє ходити, наче справжня ричка... І вишиває, і панчохи плете... Золоті руки, та й годі! До цього всього — чепурна, весела, балакуча. Глянеш на неї — щаслива, та й годі! А проте бог щасливою долею задля неї поскупився; одної осені заміж пішла за гарного парубка, що з москалів повернувся. Думка була увесь вік з ним прожити: а тут, на її лихо, війна з японцем розпочалася. Узяли її Федора та як погнали, то аж уже третій рік ні слуху, ні духу! З дороги ще таки писав, як було далеко та погано їхати. А як добувся до місця, то з того часу ні одна звістка до неї не доходила. Чи він занедужав та вмер; чи на війні свою голову положив; чи у полон піймався, — так вона й досі нічого не знає. Другі хоч каліками повертались, про декого звістка прийшла, що вбито, а її — наче у воду впав... Зосталась вона — ні жінка, ні дівка! Спершу плакала, журилася... Та що плачем та журбою поможеш? Пожила півроку у свекра та свекрухи, та й знову у найми пішла, де й виростала, бо батько та мати, ще як малою була, померли; рідна хата, як водиться, старшому братові зосталася, а їй довелося по чужих людях служити. З отих наймів і заміж ішла до чоловіка у прийма. Старі відбивали його, щоб не женився на наймичці, а взяв собі хазяйську дочку, щоб і за нею було що-небудь. Ну, а за Параскою нічого того не було, тільки брови чорні, руки моторні та вдача весела. Звісно, що старим усе оте не дуже було до вподоби. Свекруха світила очима на невістку ще й тоді, як чоловік був дома; а як його у військо взяли, то докорам і кінця-краю не було. І чого за чоловіком плачеш та діла не робиш? Або, чи вона з журби заспіває, то чого пісні заводиш, — отак по чоловікові журишся?.. Терпіла вона, терпіла та, щоб не змагатися, знову у найми пішла. Осе вже другий рік у мене слугує і — спасибі їй — і слухняна, і робоча, і порядку держиться.

Все осе якось мимоволі пробігло у моїх думках, як лежав я, заплющивши очі і дожидаючи, поки Параска чай зготує. Аж ось чую — шамотить босими ногами і стиха цокоче склянкою на блюдці...

— Осе вам і чай готовий. Пийте, поки гарячий, — мовила вона, становлячи склянку чаю на невеличкий столик, що завжди стояв біля моєї постелі.

Потяг я мерщій той чай до себе, та, поставивши на груди склянку з блюдцем, заходився біля його. Гарно мені, що він і в руки гріє, і тепло всередину вливає, і бадьорить мене, неначе сили наддає. Сьорбаю я його з такою жадобою, що аж відляски по хаті розходяться, аж Параска, витираючи чистенькою ганчіркою пилюгу з стола та стільців, усміхається.

— Чого ти, — питаю, — регочеш? Дивуєшся, що я так до чаю допався?

— Пийте, пийте на здоров'я! — заторохтіла вона. — Доп'єте сього, я ще наллю. А то — он, як пуп, посиніли, так змерзли.

— Та се ж і гріюся, бо дрижаки таки добре пробрали! — відказую їй.

— Ото нічого бігати за отим пикатим! — знову вона за своє.

— Про якого ти пикатого удруге мені плещеш? — питаю я.

— Та вже ж не про якого? Про того, що ви його взиваєте приятелем своїм... про станового! — відрубала Параска.

— Чудна ти! — відказую їй. — Чоловік з дороги перегрітись забіг, — як же його не привітати? Спасибі, що хати не мина.

— Ще б минав, як ви з ним отак носитесь та годите йому, неначе тій болячці!

— На те воно, — повчаю її, — начальство, щоб біля його впадати та панькатись з ним. Задобри його, то й воно тобі колись у пригоді стане.

Параска і головою замотала, і рукою махнула.

— Дожидайтесь від його пригоди, як від Сірка ласки!

— Дурна ти, — вилаявся я, — то дурне і плещеш!

— Хай я і дурна, бо, може, така зроду вдалася. А проте серцем чую, що він на вас недобре замишляє... Через те і вчащає до вас! — відказала вона.

— Що ж він проти мене замишляє? — дивуючись, попитав я її.

— От, бачите, що ви й не знаєте; а я, — не бійсь, дурна, — та знаю! — з докором та згорда відказала вона.

— Що там ти такого знаєш?.. Ну, кажи, — повернувся я до неї.

Параска аж на середину хати вискочила, та, узявшись обома руками в боки і червоніючи на виду, наче та маківка, — запорошчала:

— А з якого добра-ума він отого стражника раз у раз до мене підсилає... та наказує, щоб помічала, хто у вас буває та про що ви з тим, хто буває, балакаєте... куди саме вчащаєте?.. — вчитує Параска, аж крешучи своїми карими очима та поводячи передо мною рукою.

То я почав був трохи нагріватись, а то відразу мене така трясучка вхопила, що склянка об блюдце тільки — цок-цок-цок! — так ходором у моїх руках і заходила.

— Та ти не брешеш, бува?.. — здивовано попитався я.

— От хай мене осей хрест поб'є! — гукнула Параска і великим хрестом аж тричі перехрестилася, а потім знову взялася за свою роботу — мебель витирати.

— Що ж то тобі стражник хвалився, що все ото йде від станового? — нешвидко попитався я.

— Він не хвалився, та я й сама про се добре знаю, — відказала Параска.

— Почім же ти знаєш? — спитав я.

— Почім знаю? — перепитала Параска. — По всьому видко: стражник подарунки за те обіцяє... А де ж йому грошей узяти на ті подарунки? Звісно — у станового!.. Потім — ще обіцяє... Я б і сказала що, та не вмію назвати... дукач, значить, такий, що його на грудях носити.

— Медаль, може? — підказав я.

— Медаль, медаль, бодай він повісився на ній! — скрикнула Параска. — Як будеш, — каже, — як слід наглядати та про все мені доводити, то як запопадуть твого пана на злomu вчинку... чи людей буде намовляти не слухатись, чи що інше замишлятиме, — то тобі, каже, начальство медаль дасть.

— Бреше, — кажу їй сердито, — твій стражник, як та руда собака, а ти за ним!.. такого й закону немає, щоб медалі роздавали жінкам за такі вчинки... От що я тобі скажу! — додав з притиском я.

— Може, він, — відказує спокійно Параска, — і бреше, а я — за що купила, за те й продаю!.. На мою думку, я все-таки береглася б отаких приятелів, як становий, — помовчавши, додала вона далі... — Що стражник, що становий — всі вони одного поля ягода, одним миром мазані!.. Всі вони одного добра зичать нам...

Як почув я оте, то з нестямки аж перелякався.

— Що ти, — питаю злякано, — сказала? Усі вони однакові? Усі одного добра зичать нам?!

— Атож! — мов ні в чім, одказує Параска.

— Та ти знаєш, нащо поліція заведена? — присікався я.

— Знаю, — спокійно відказала Параска... — На те, щоб до всякого чіплятися, — додала.

Так я і підскочив на постелі! Підвівся ото та й кажу їй:

— Поліція, — кажу, — на те у кожному царстві заведена, щоб від лиходіїв людей захищати... Щоб спокій добрих людей не порушав!.. Щоб вони тихо жили та безпечно спали!..

— Про се самісіньке, — перебила мене Параска, — і стражничиха раз у раз про свого чоловіка каже. А я вам на се відкажу: поки у нас отого стражника в селі не було, то все добре було: і люди спокійно спали, і ніхто до їх не чіплявся. А тепер — немає нікому спокою від нього. На вулицю дівчата вийдуть поспівати, — розганяє; на досвітки парубки зберуться, — а він попідвіконню ходить та підслухує, що вони балакають проміж себе... А на того, хто йому шапки не скидає, то він так узлиться, що й по дворах ходить та присікується, — нащо з'їдів понакладав та гною понавертав? Прибери зараз, — каже, — а то составлю протокола. Хазяїн так відказує: як весна прийде, то все прибере: що на кізяк піде, а що на підмет вивезу. Так хоч і не кажи йому сього!.. Протокола напише, а земський штрапа накладає... Отак до всякого й чіпляється!.. От ви тепер і скажіть мені: чи на добро людям ота поліція, чи ні? — попитала вона мене.

— Та що ти, — кажу їй, — отаке про поліцію плещеш? Що ж, по-твоєму, — зовсім її не треба?

— А й не треба, — відказує Параска, — вона зовсім лишня! Є ж такі люди, що живуть без неї, та ще й як живуть?!

— Та тобі, — кажу їй з серцем, — за оці слова й Сибіру мало!

— А що ж, — одказує вона спокійно, — Сибір таке? Хіба й там люди не живуть?

Прямісінько тобі мов одуріла молодиця! Щоб як-небудь навести її на те, що то дурниця, про що ото вона плеще, я почав їй далі казати.

— Отже ти кажеш, що тобі й Сибіру не страшно? що й там люди живуть?

— Та вже ж і там не без людей! — одно товче вона.

— Люди то є, та тільки їх небагато, — кажу їй. — Та й то все чужі... не наші люди... іншої віри, іншої мови... А з наших — одні лиходії, що їх начальство від нас туди справляє, щоб нам отут покійніше жилося... А живуть вони як? Хіба вони живуть так, як ми отут живемо?.. От хоч би, приміром, візьми себе... Чого тобі треба? чого недістає?.. І їсти тобі є, і пити тобі є... Ще й плата тобі йде до того... Хіба тобі, — питаю, — погано у мене жити?

— Чого, — відказує, — погано? На вас я нічим не жаліюся. Спасибі вам, ви, — каже, — добрий пан... Тільки й те сказати: якби я вам не робила, то чи ви держали б мене?

Я з диву аж закашлявся; а вона підождала, поки я відкашляюсь, та й знову за своє:

— Поки в мене руки дужі та сила служить, то я вам і потрібна. А якби, — не доведи господи! — я захворіла, або сили позбулася, то тоді під чужий тин іди.

— А ти, — кажу, — заробітка не гайнуй та про чорний день відкладай.

— Що той заробіток, — відказує вона. — Хіба з нього наскладаєшся? Як візьмеш у руки, то він так поміж пальцями і розійдеться!.. От ви, — каже, — осе гаразд розберіть та й вирішіть, чи справді нам, наймитам, добре живеться? Чи справді наша доля така, що ми дурнісінько на неї нарікаємо?

Сими словами Параска ще більше мене здивувала. І хто їй про осе все наказав? Хто їй отакі думки в голову набив?.. Недаром приятель мій — пан становий, здіймаючи вгору свого здоровенного кулака, не раз мені казав, що тепер народ став — он який! І накриво йому нічого не кажи, бо ти йому слово, а він тобі — десятеро... Розумний дуже став! Тепер, — каже, — не те, що колись було.

Щоб як-небудь перепинити оту розмову, що Параска зняла, я їй наказав, щоб вона налила мені ще склянку чаю та й геть собі йшла, бо ми з нею ні до чого доброго не договоримося.

— І то правда, — усміхаючись, каже Параска, подаючи мені чай, — пора мені вже і до печі ставати, обід вам готувати. Дома ж будете обідати? Нікуди не поїдете?

— Куди, — відказую їй, — мені їхати, як нездужається? Скажи Омелькові, що не поїду.

Параска пішла, а я, п'ючи потроху чай, почав думати про те, що Параска отут наказала.

Думки її про поліцію я відразу признав за нікчемні і не звернув на їх ніякої уваги; а то про долю наймитів — то се і мою голову заклопотало.

"І справді, — думав я, — що чоловік заробив — то його вистача тільки на те, щоб сьак-так-прохарчитися та кінці докупити звести... Уділити ж з заробітку яку дещицю про чорний день — невивистачить... Поки молодий та дужий, то воно якось і байдуже про се. А як старість прийде? неміч силу зопсує?.. що тоді?.. І скільки ж отакого люду є, та ще й прибуває щороку? Про се, справді, треба б комусь подумати та щось пригадати, бо щоб отак і надалі йшлося — не можна... Голодному, кажуть, і розбій не страшний. Недаром і Параска Сибіру не боїться і отаке чорти батька зна що плеще! Се таке, що треба про нього добре пометикувати... Як доведеться з приятелем моїм — паном становим — побачитись, перше всього запитаю його, як на його думку оце розв'язати? Він чоловік з головою та ще й "служебний опит" має".

І ото, допивши чаю та поставивши склянку на стіл, я почав марити, як-то осього крутого вузлика, що лихе життя його зав'язало, добродій становий буде розв'язувати?

І уявляється перед моїми зажмуреними очима пан становий з його завжди червоним обличчям та рішучим поглядом його жартівливо-лукавих очей.

— Ану, що скажете, добродію, про се? — усміхаючись, питаю його.

— А ви не знаєте, що се таке?.. і чим воно пахне?.. — спитав мене, похнюпившись, становий.

— Чим же воно, — перепитую його, — пахне?

Він на те нічого не відказав, тільки нехотя якось почав розстібувати мундира, пошарив під ним рукою і витяг із бокової кишені невеличку книжечку в чорній обгортці.

— Гляньте сюди! — додав, указуючи пальцем на обгортку, де вгорі великими літерами було друковано: "Соціалізм".

У мене аж мурав'ї забігали попід шкурою, як прочитав я оте слово.

Він прикро-прикро глянув на мене.

— Бачили? — суворо спитався.

— Бачив, — ледве чутно одказав я.

— Задля тих мудраків, що отаке пишуть або про се базікають, є у мене, щоб ви знали, добра схованка... Отака! — додав він і, заховавши книжечку в ту саму кишеню, звідки витяг, почав застьобувати мундира. — Раз заліз туди, зогниєш там, а не вискочиш!.. Не втручайся не в своє діло! Не клопочи начальства! — бубонів становий. Потім, усміхнувшись, повернувся до мене й каже:

— А по-приятельству до вас ось що я вам на ваше питання скажу: ви знаєте, що тепер панщини нема, що обов'язувала панів піклуватися про своїх людей? Не захотіли ж її... самі не захотіли... Волі, гукали, дай! А тепер знову кричать: свобода личности!.. Оце ж вам воля й свобода... Сам про себе дбай, сам про себе піклуйся! — знову забубонів становий, і від його гомону чогось мене почало гойдати — немов хвиля підхопила мене, колише і стиха несе кудись... Я так і незчувся, коли заснув.

* * *

Прокинувся, а сонце вже геть повернуло з півдня, котилося низом до спочинку. У хаті від його світла було якось червоно-червоно.

— Осе так заснулось! — промовив я, почувавши себе таким бадьорим та дужим, та й почав мерщій вставати. Коли тут і Параска нагодилася.

— Уставайте вже, — каже, — обід давно перестоявся. Я вже не то в печі, а й у вас у хатах груби давно витопила; а ви все спите.

Поки я умивався та прибирався, сонце зовсім почало сідати. Зокола на вікнах бігали його червоні зайчики, та крізь намерзлі шибки пробивалися в хату якимсь жовтуватим світлом, окриваючи ним тільки середню частину, а по кутках стояла вечірня темнота і блимала своїми сіронепрозорими очима.

— Мабуть, таке, що світи світло та й давай обідати! — наказав я Парасці.

Тільки що я сів за стіл та почав борщу в тарілку всипати, як Параска, ускочивши до мене, замовила:

— А до нас гость прибув! — І шатнулась до шафи, щоб гостеві тарілок наготувати.

— Який гость? — попитався я.

— Отой самий, щоб вас добре вилаяти, — чую я у прихожій: гучний голос Пищимухи.

— За те, мабуть, що на вибори не прибув? — догадуючись, питаюся і встаю стрічати гостя.

— За те самісіньке, що ви людей тільки дурите!.. Злякалися свого приятеля-станового, чи що? — докоряє він мене, роздягаючись.

— Чого мені його лякатись? Я ще вчора звечора наказав Омелькові, щоб усе готово до від'їзду було. А на ранок захворів.

— Знаю я вас, як захворіли! Удаєте тільки з себе хворого, — каже Пищимуха, ледве просовуючись у двері.

— Ви мені не вірите, то повірте стороннім людям. Он вам і Параска засвідчить, — одказую йому.

А Параска так і запорощала:

— От уже що правда, то правда!.. Цілу ніченьку тобі не спали: то стогнали, то бухикали...

— Здався циган на свої діти! — неласкаве вимовив Пищимуха. — А ти не пороши! — сердито перебив він Параску. — Твоє діло кухня — то туди і йди!

— Я ж задля вас посуд готовила, — усміхаючись, мовила Параска. — Певно, виголодалися, обідати будете.

— І обідати не хочу... Я лаятись приїхав. Зло мене таке розбирає, що аж гавкати хочеться! — гучно бубонить Пищимуха, розмахуючи своїми довжелезними руками.

Параска зареготалася... З усіх моїх знайомих найбільше уподобався їй Пищимуха. Чи, може, через те, що вона була куца, а він — саженого росту, з такими довгими усами, що кінці їх аж за уха закладай, і на його завжди суворім обличчі карі очі з-під настовбурчених брів грали якоюсь доброю усмішкою.

— Осе чоловік, так чоловік! — хвалилась вона. — З ним і побалакаєш як слід, і натішить він тебе своєю розмовою!

— Воно ж, мабуть, хто перший у хату ввіходить, то й здоровкається, — жартуючи, кажу йому і, подаючи руку, вітаю: — Здрастуйте!

— Та вже нічого з вами робити — здрастуйте! — відказує він, простягаючи і мені свою, завбільшки з доброго наkostenя, руку.

Поздоровкались ми.

— Ну, сідайте ж до столу. Будемо обідати та балакати, — кажу йому.

— І сяду. Уже коли забився до вас, то треба і сісти, — каже він, опускаючись на стілець по другий бік столу, якраз напроти мене. — Та вже і гнів свій до вас на милість поверну — попоїм трохи, — додав, беручись за ложку і насипаючи собі борщу в тарілку.

— О-о, бач! А казали, що обідати не хочу?! — усміхаючись, мовила до нього Параска.

— А ти, сороко, не скрекочи... Киш на своє гніздо! — скрикнув він на неї, скося блимнувши оком.

— Та осе ж і побіжу, щоб тому, хто не хоче їсти, ще й печеного з свого гнізда принести, — жартівливо відказала вона і вискочила з хати.

— Ну й де ви отаку пащекувату видрали? — повернувся він до мене, кутуляючи в роті чималий шматок хліба та запиваючи його борщем. — Якби в моїй хаті отака зозуля щодня кувала, то я, мабуть би, і не їв, і не спав та все її слухав! — жартує він, не перестаючи борщ сьорбати.

— Та годі вам, — кажу йому, — на чужих зозуль очі дерти; краще скажіть, чи були ви на виборах?

— Люблю бісове коріння, хоч воно й до гріха доводить... Недаром і Адам согрішив, — бормотав Пищимуха, а потім до мене повернувся:

— Чи був на виборах, — питаєте? Аякже...

— Ну... що ж там? Чия гору взяла, чи праві, чи ліві?

— Краще не питайте, — сердито відказує. — Нагадали вибори — і їсти перехотілося, — веде він далі, кладучи ложку. — Ох-хо-хо-хо-хо! — заохав він на всю хату. — Головонько наша бідна, що в нас матінка нерідна!

— Значить, праві взяли гору? — догадався я.

— Які праві? Які праві? — з огидою в голосі скрикнув він. — Той правий, хто йде прямою стежкою, а не збоку, як потайна собака, забігає... Юди лукаві! Чорносотенці! — загукав він щосили, витріщивши на мене свої гострі очі.

— Так вони взяли гору? — занепалим голосом спитався я.

— Ще б не взяли, як вони отаку машину підвели! Перше всього — козаків пристосували до селян, що мають право вибирати тільки при волості. У друге — на один день призначили вибори і при волості, і від земельних власників... через це на наші вибори приїхало наших жменя, а їх — з усієї округи насунуло!.. А втретє?.. — Тут Пищимуха нетерпляче засовався на стулі і почав важко дихати. — Чули, що з Василенком вчинили? — спитався нешвидко.

— А що? Ні, не чув, — відказую.

— Та що ви — з неба скотились, чи що? — сердито поспитався він і, наче з рушниці, випалив: — Заарештували!.. Ваш же приятель, пан становий, се і зробив! — з докором додав він.

— За віщо Василенка заарештували? — здивовано спитався я.

— А я знаю, за що? Попитайся свого приятеля, — схопившись з місця й заходивши по хаті, мовив Пищимуха.

Я похнюпився. — То-то він і хвалився, що доброго кола заплішив лівшакам у саме тім'я! — якось незумисне зірвалось у мене з язика.

— А ви вже бачилися з ним? — знову сідаючи навпроти мене і неймовірно заглядаючи мені в очі, попитав Пищимуха.

— Учора прихватком забігав сюди... Допитувався, чи поїду на вибори?

— Ну? — гукнув Пищимуха, міряючи мене своїм сердитим поглядом.

— Казав, що безпремінно поїду... І влаштувався зовсім, та...

— Злякалися? — докірливо попитався Пищимуха.

Досада мене за серце вщипнула.

— Слухайте, — кажу, — добродію! Я ніколи нічим не криюся. Кожному правду кажу... І ви мене давно, здається, за такого знаєте. Чого ж ви тепер віри не ймете! — образливо кажу йому.

— То ви осе й розсердилися на мене? — ласкавим голосом пита Пищимуха. — Вибачте, коли я вас чим образив. Досада, бачте, мене взяла... Аж кипить у мене всередині з досади, — засовавшись на стільці, вибачається Пищимуха.

— Треба ж обережніше поводитися з словом, — кажу йому. — Воно, оте слово, що птиця: випусти — полетить, а спіймати — не так-то легко.

— Язик мій — ворог мені, — махнувши рукою, мовив Пищимуха. — Ну, вибачте ж, вибачте!.. Від нестями зірвалося з язика оте слово.

Тут саме увійшла Параска, несучи на блюді печену качку, кругом обложену добре зарум'яненними кружалочками картоплі. Смаковитий запах від качки так і пішов по хаті. Пищимуха як глянув, то аж сплюнув.

— Та й дратуєш же ти мене осією стравою! — повернувся він до Параски. — Аж слина покотилася, як побачив, що так по-мистецьки качку запекла.

— Хіба я її пекла? Огонь пік! — граючи очима, відказує Параска.

— Огонь та огонь, а й сама рук докладала! — каже Пищимуха.

— Та вже ж не без того, щоб не перевернути того, що печеш, — шпарко прибираючи тарілки та складаючи їх на посудину з борщем, мовила Параска.

— Якби мені отаку страву щодня їсти, то я б як кабан годований став! — жартує Пищимуха.

— Так ви і так — нівроку собі! — відказує, усміхаючись, Параска.

— То я зроду такий удався, — каже Пищимуха. — А якби ще їв таку страву, якою ти свого пана годуєш, то і в двері не потовпився.

— То чого ж ви тільки дивитесь, а не накладаєте. Прошу покірно! — повернувся я до його.

— Милуюся! — відказав Пищимуха. Потім узяв вилки, з розгону вгородив їх у стегно качки й підняв його вгору. — Ач, яке стегно: прямо — очима їж, — промовив, положив його на тарілку і почав ложкою картоплі набирати та зверху смачним перепеченим жиром з-під качки заливати.

— Годуйтеся, годуйтеся! Я на третє ще смачнішого принесу, — знявши з столу посудину з борщем і зібравшись виходити, каже Параска.

— Чого ще принесеш? — кинув їй навздогінці Пищимуха.

— Вареників! — зачиняючи за собою двері, гукнула Параска,

— Бодай тобі язик у роті руба став! — скрикнув Пищимуха і зложив на животі в себе руки.

Трохи я зо сміху не покотився.

— Смійтеся, смійтеся! — каже Пищимуха. — Вас регіт розбирає, а мені не до смішки... Якби раніше казала, що вареники будуть — і качки б не брав.

— А хіба так не можна, щоб і качки, і вареників? — питаю,

— Не поміститься все. Борщу обпився, та ще як качки поїм — вареникам ніде буде міститись, — скаржиться Пищимуха. — А вареники — се ж найкраща їда! — додав він.

— Не журіться, — кажу йому. — Качка — борщ прикриє, а вареники зверху придушать. От воно й добре буде.

— Хіба? — лукаво моргнувши оком, допитується Пищимуха.

— А самі вареники з борщем не помиряться, — доводжу йому.

— Се правда, що не помиряться. То, значить, качку їсти? — пита Пищимуха.

— А що ж, на неї дивитись?

— Хай буде по-вашому! — відказав він і, прицмокуючи, узявся за качку, заїдаючи її присмаженою картоплею так, що вона в його аж на зубах хрущала.

Уживаючи і собі качку, я знову згадав про Василенка.

— І за віщо його арештували? — вголос вимовив я. — Шкода чоловіка! Гарний він чоловік, розумний і до діла щирий.

— Тож-то й є, що гарний та щирий! За те саме й арештували, — доводить Пищимуха. — Він усю виборчу справу на свої плечі взяв... По селах їздить та людей підбадьорює, щоб усі спільно за діло бралися... щоб безпремінно на вибори їхали. Ну, а наш маршал про це почув... — земський довів — та до справника, а справник — становому... От і злапали нашого голубчика! Та й то б ще нічого, якби його одного забрали; а то — по всій окрузі стражників розіслали наказувати, що хто на вибори поїде, то з виборів уже додому не вернеться, а буде з Василенком казенну страву сьорбати... Он у чім сила! Народ — звісно, як народ: темний — раз, заляканий — два... Хай йому, — каже, — отим виборам. Краще я той день дома пересилю, бо хто ж без мене буде сім'ю годувати?.. Отаким-то способом і вийшло таке, що нашого брата, козака, — пучкою взяти, а їх — і в жменю не вбереш! От і вибрали всіх своїх, — повідав Пищимуха.

— З лівих ніхто не вскочив? — спитався я.

— Куди там вскочити? Аж нікогісінько. Усі тобі, як є — чисте чоло, одвіювати не треба, — хвалиться Пищимуха.

— Се погано, — шкодую я.

— Та чого його й дивуватися, як козаків до селян прилучено?.. І скажіть же, пригадали таке! І хто воно його пригадав?

— Хіба ви не читали? — кажу. — Сенат так закон розтовкмачив. У козаків, каже, земля предківська, здавна наділена...

— Хто ж її їм наділяв, як вони своєю кров'ю та кістками її добували? — злюче звернувся Пищимуха.

— Як вони її набували, то, — кажу, — інша річ. А закон такий справді є, щоб землі козацькі тільки до козаків належали... Тобто так, як кріпацькі — кріпакам наділені.

— Так то ж які землі? — перебив мене Пищимуха. — Рангові, а не ті, що кожен своїм горбом добував! А де ті рангові тепер маютьесья?.. Своя ж старшина, що потім у дворянство перелізла, з прибрала їх до своїх рук!.. Зосталися тільки ті, що кожним своїм потом нажиті.

— Може, воно й так, — відказую. — А закон за козаками признає одні предківські землі... І поки ти не докажеш, що то твоя власна земля, добута від дворянина, чи купця, чи міщанина, то й повинна вона лічитися предківською, тобто наділеною... А закон про вибори установлює, що всі ті, хто володіють наділеною землею, вибирають окремо від власників. От на такій підставі Сенат і вивів, що козаки повинні вибирати з надільниками.

— Сенат! Сенат! — хитаючи головою, заговорив Пищимуха. — Що таке Сенат? Як ви думаєте: він старший над Думою?

Тут саме нашу цікаву розмову перепинила Параска, що вскочила до нас у хату, несучи в одній руці миску гречаних вареників, а в другій — чималий горщик сметани.

У Пищимухи аж очі заграли, як він побачив оте добро і, не питаючись дозволу, він мерщій наклав собі повну тарілку вареників, прилив зверху маслом, та ще й сметаною добре їх примастив, а потім, на увесь рот

чавкаючи, почав їх уминати. Поки Параска прибирала печене та непотрібний посуд, Пищимуха встиг цілу тарілку вареників укутати.

— Немає на світі кращого наїдку, як вареники! — каже він, набираючи вдруге. — Та ще як їх гарна чепуруха зготує! — додав, скося поглядаючи на Параску.

Та вся так і зашарілася на виду, наче на неї полум'ям війнуло.

— А ти не дослухайся, що ми з паном-хазяїном гомонимо. Не про тебе, галочко, річ! — повернувся він до неї.

— Чого мені дослухатися? — з посміхом відказала Параска. — Хіба то я вареники тулила?

— А хто ж? — попитався Пищимуха.

— То наш кучер — Омелько! — випалила вона і, вхопивши непотрібний посуд та похитуючись з реготу, майнула з хати.

Пищимуху так прямцем і поставило, наче його хто шпигонув гострим ножем у серце.

— Отуди к бісу! А я їх повнісіньку тарілку укутав! — нешвидко промовив він. — Чи він же, отой Омелько, хоч руки помив, як тулить вареники брався? — попитався далі в мене.

— Та не вірте, — заспокоюю його. — Хіба не бачите, що то молодиця жартує? Хоче, щоб ще дужче хвалили її.

— Ні, не буду їсти! — рішуче відказав Пищимуха.

— Чому?

— Поки не впевнюся, що їх не Омелько тулив.

— Як же ви впевнитесь? — питаю.

— Кликніть її сюди. Я вже знаю, як довідатися.

Нічого було робити — довелося кликати Параску.

— Показуй руки сюди! — повернувся до неї Пищимуха, як вона увійшла.

— Навіщо! Хіба я вкрала що? — наче образившись, каже Параска.

— Показуй! — гука Пищимуха.

— Ну, нате! — усміхаючись, відказала Параска і виставила перед ним обидві долоні.

— Переверни догори! — наказав Пищимуха.

Та перевернула. Пищимуха прикро глянув і промовив:

— Ну, іди собі!

Параска, дивуючись та здвигуючи плечима, вийшла з хати.

— Справді, збрехала, бісова! — промовив Пищимуха і знову почав уминати вареники.

— По чому ж ви довідались? — питаю його.

— А ви не знаєте? Під нігтями борошно залишилось!

— Та ви, — дивуюсь йому, — усяку всячину знаєте.

— Від мене ніщо не вкриється! — відказує він. — Не тільки бабські таємниці мені відомі, а часом і про поліцейські заходи догадуємося... От хоч би, примірно, про вашого приятеля — пана станового. Казав Василенкові: "Ой, стережися, чоловіче! не викладай йому своєї душі". — А що він, — каже, — мені зробить, коли все те, що я роблю, законом дозволено?.. От тепер і дознався, сердяга!.. Оце маю і вам сказати: хоч він і приятель ваш, а стережіться його... Він проти вас щось замишляє, — каже він мені, доївши вареників і відкидаючись на бильце стільця.

— Ну, се, — відказую йому, — дурне ви кажете! Не поведився б він зомною так, якби що лихе замишляв. Учора навіть, як прощався, — поцілував.

— Поцілував? — здивувався Пищимуха. — Поцілував, — спокійно відказав я.

— Ну, начувайтесь ж! — каже Пищимуха.

— Нічого мені начуватися! — відказую йому. — А от ви скажіть мені... тільки без утайки... Який там, кому і на кого позов написали?

— Се він вам хвалився? — збентежився Пищимуха.

— А хоч би й він, — відказую.

— От бісів син! І звідки він про се довідався? — пита Пищимуха.

— Значить, се правда, що написано позов? Можна дізнатися, — куди і на кого?

— Ми вже скінчили обід? — спитався Пищимуха.

— Вибачайте, — кажу йому. — Тепер хіба чайком оце все, що їли, придушимо?

Пищимуха встав, до образів перехрестився і, повернувшись до мене, мовив:

— Спасибі за хліб, за сіль і за обід, що наївся дармоїд!

— На здоров'я, — кажу йому, сам устаючи. — Може, тепер, поки Параска буде прибирати та чай готувати, ми підемо до кабінету, покачаємось трохи і покуримо.

— Хоч і ходімо, — каже Пищимуха. — Хай там, у животі, улягається страва, що чимало-таки наклали її.

Незабаром ми пішли і, засмаливши цигарки, полягали, я — на своїй постелі, а Пищимуха — вивернувся на канапі.

— Бачите, — замовив він, випускаючи з рота цілий оберемок диму, що так і закрив його від мене, — я не настоящий позов написав... Хай ті аблакати пишуть!.. А я на зразок позова зложив скаргу до другої Державної думи про нашу горемичну козачу долю. Ото я вам казав, що мене непутить отой вчинок з козаками... що хто там його вигадав, чи Сенат, чи пани-дворяни, — не знаю... От про се я й річ у своїм позові веду... І давно вже мені, по правді кажучи, хотілося дати вам прочитати та порадитись, чи вона, ота позова, на що-небудь здатна?.. От, примірно... у часописі якій надрукувати... щоб і другі прочитали... Може, таким способом хто-небудь і зверне на осью справу увагу та й здійме питання в Думі... Адже ж Дума може цьому горю пособити? — попитав Пищимуха.

— Не знаючи, що то за позов, не можу вам нічого путнього про се відповісти, — кажу йому.

Пищимуха звівся з канапи, поліз у кишеню свого каптана, витяг звідти чималий шматок паперу і подав мені до рук.

— Нате та вголос читайте... Ви добре по-нашому читаєте... А я, лежачи, послухаю, — каже він. — Може, воно навсправжки не таке жалібне буде, як мені здається, — додав він, лягаючи.

Я встав з постелі, присів до столу й почав читати. Ось що було там написано:

"До другої Державної думи:

Від ста шестидесяти тисяч нащадків колись славного Війська Запорозького, що з божої ласки мешкають по багнючих місцях та захлюпаних селах славетної на все царство Полтавщини, де позвивала свої гнобительні кубла усяка пошесть людська: обкладки, бешихи, пропасниці й інші хвороби, що їм і щоту немає, і назви їх ніхто не знає.

Жалібний позов

на Злощасну Долю

Поклик

Державная думо, порадице наша! Зглянься на нас горопашних, не обійди нас своєю ласкою, одари нас своєю втіхою, не дай нам зовсім загинути-пропасти. Ми знаємо, що тобі ніколи, що з усіх боків тебе будуть смикати, як і твою першу сестру-покійницю смикали. Чого їй тільки не діставалося? Есдеки та есери зовсім її цуралися, трудовики — народними муками їй надокучали, порядники — з великого на неї гніву у вічі й за вічі плювали, на увесь світ кляли-проклинали, одні тільки кадети її прославляли: у сурми грали, в бубни вибивали, та щосили на увесь світ гукали, та всякого добра від тебе ждали: і землі, і волі, і користі доволі. А як покійниця несподівано закрила очі, то такого гвалту наробили, що й

самі мусили від його поглухнути-поніміти... Тепер, либонь, і вони побачили, що необережно при покійниці поводитись, що треба було б тихою ходою йти, а не скоком гнати... та по шкоді, кажуть, і лях мудрий! Не будемо про те згадувати, що вже промайнуло-минуло. Нехай покійниці на тім світі легенько тикнеться та сніться їй веселі сні про волю, що за нею вона так побивалася-боліла, так старалася-клопоталася, що й наглої смерті не побоялася.

Ми тепер, наша ненько новенька, ударяємося до тебе; вислухай наш жалібний позов, розсуди нас з нашою Злощасною Долею, що споконвіку пеклом на нас дише; гне нас, до самої землі нагинає; до живих печінок діймає; уїлася, як та їржа у залізо, як трухляву деревину точить, не дає нам ясного просвітку, не хоче нас за людей мати! Зглянься на нас та послухай. Ми тобі докладно про все наше горенько спишемо, не втаїмося ні в чім перед тобою, усе по правді виложимо та розкажемо, а ти розсуди та й виріши, як нам далі бути?

Пункта перша".

— Ні, підждіть, — перепинив мене Пищимуха. — Раніше скажіть мені, як вам оцей поклик сподобався?

— Що ж, — кажу йому, — написано добре, зрозуміло... І не без жару.

— Жар, кажете, є? — спитався він, повертаючи обличчя до мене. — Тут ще мало жару! Дальше — більше буде, — похвалився він. — Ну, читайте далі.

* * *

Тільки що я намірився читати, як Параска внесла самовар у столову і почала цокотати посудом, готуючи нам чай.

— Знаєте що? — звернувся до мене Пищимуха. — Після вашого ситого обіду та ще висмаливши цигарку, — у роті аж горить! Ходімо спершу згагу чайком придушимо, та тоді вже і за читання приймемося.

— А ще краще, — кажу йому, — і чай пити, і цікаву річ читати. Адже ж такі солодощі чаю не завадять?

— Цур, тільки чаєм не заливати! Бо це ж єдиний список на увесь світ зостався, — чернетки я знищив, — застерігає Пищимуха.

— Берегтиму, як ока, і краплі не дам упасти! — відказую йому.

Ото ми й пішли з Пищимухою до столової і зшиток узяли з собою, та, посідавши один проти другого, і почали чаювати.

Духом вимчали по одній склянці, і я почав уже по другій наливати, присуваючи зшиток до себе, щоб як наллю чаю, то зараз і читати... Коли це — як зашумить щось, як загудить — аж земля задвиготіла.

— Що воно? Буря почалася? — спитався Пищимуха.

Не встиг він осе вимовити, як у хату до нас вбігла перелякана Параска.

— Ох, лишенько, пане! — загукала вона. — До нас повен двір стражників набігло... І становий з ними!

У мене чайник заляк у руках, — а кришечка у йому тільки дзень-дзень!

— Стражники? Становий? — Чого? — здивовано запитався я.

А Пищимуха, наче його що шпигонуло, мерщій зірвався з місця.

— Певне трусити будуть, — промовив він, та мерщій за зшиток, ухопив його з стола, перегорнув удвоє та, нагнувшись до чобота, посунув його якнайглибше в халяву.

— Отут тобі буде безпечніше, — додав, розправляючись. — Може, і у вас є таке, що слід його приховати, то давайте мерщій, — повернувся він до мене.

— Та що се ви таке вигадуете? Щоб у мене та трус? Хто ж його буде робити? Мій приятель — становий? Осе вигадали! — відказую я йому.

Тут у сінешні двері хтось як застука, — аж одвірки затряслися!

— Відчиняй! — гука з-за дверей хтось щосили.

Побіг я до кабінету, ухопив світло та мерщій у прихожу.

— Хто там такий? — питаю.

— Відчиняй, тоді побачиш! — чую голос наче мого приятеля.

— Се ви, — питаю, — пане становий?

— Та я ж, я. Відчиняйте! — спокійніше відказує мені. — Діло до вас маю.

Відсунув я засув, розчинив двері. Коли се — так зразу два жандарі і вскочили в хату та й оточили мене: один — з одного боку, другий — з другого. За ними і сам пан становий суне.

— Здрастуйте! — вітаюсь я до його. — То ви не самі, а й гостей навели з собою? Прошу ж до хати.

— На сей раз і без вашого прохання обійдемося, — понуро одказує становий, роздягаючись. — Діло до вас... получив наказ — вас обиськати, — ще понуріше доводить мені.

— Що ж, — кажу йому, — як такий наказ маєте, то треба його виконувати... Діло службове. Жалуйте і обиськуйте. Може, я й справді лихий злочинець, та тільки втаююсь, — додаю йому образливим голосом.

— Там, — одказує він, — побачимо. Само діло покаже. — Потім повернувся до жандаря, що стояв з одного боку біля мене.

— Іванов! розпорядися, щоб стражники кругом двір і хату оточили і нікого звідси не випускали! — наказав пан становий жандареві.

— Слухаюсь! — одказав той і вмить вискочив надвір.

Я кинувся було за ним двері зачиняти, та другий жандар так і виріс передо мною.

— Не турбуйтеся. На сей раз ми у вас будемо за хазяїнів і розпорядчиків, а ви — робіть те, що вам буде наказано, — суворо звернувся до мене становий.

Дивлюся я на його і — не пізнаю... Де й поділася ота завжди привітна до мене ухмилка, ласкавий голос, приятельська поведенція? Стоїть він передо мною, немовби ми й не зналися ніколи, — суровий та гордий.

— Ходімо перше всього до кабінету... Показуйте мені перше всього вашу бібліотеку... Папери всякі... прочитаємо й ми, що ви там такого пишете по газетах, — наказує він мені, вступаючи у світлицю.

Я — за ним, з світлом у руках, що так воно чогось і хитається на всі боки, а за мною, трохи не наступаючи мені на п'яти, жандар цокає своїми острогами.

— О-о-о, то ви не самі дома, і гість мається! Се добре: понятого не треба буде шукати, — каже становий, побачивши Пищимуху, що, як верства заввишки, стояв біля стола, обпираючись на його рукою.

— Я, пане становий, за понятого не можу бути, — одказує Пищимуха своїм гучним голосом.

— Цікаво знати, чому? — пита його, усміхаючись, становий.

— Мені треба додому їхати, — доводить той.

— Пустяковина! — одказує байдуже становий.

— Пустяковина, як свиня не кована! — забубонів Пищимуха. — Мене дома ждуть.

— Підождуть та й спати ляжуть. А ви нам допоможете протокола написати, — якось глузуючи, мовить становий. — Другим, бач, помагаєте позви всякі складати, а нам і не хочете у помочі стати.

Глянув я на Пищимуху, а він очі вирячив і дух у собі затаїв, а руки об стіл тільки тіп-тіп-тіп! — аж склянки дзеленчать на столі.

— Я нікому ніяких позовів не складав, — ледве переводячи дух, вимовив Пищимуха.

— Таїтесь!.. А до мене певні чутки доходять, — усміхнувшись, мовив становий і повернувся до мене.

— Приступимо ж мерщій до роботи, часу нічого гаяти. Он і вашому гостеві треба додому поспішати, то не будемо його задержувати.

Та, се кажучи, і напрямився до кабінету. Жандар — за ним, я — за жандарем, оглянувся — коли й другий, попорядкувавши надворі, вернувся до нас і цокає острогами, йдучи слідом за мною.

— Бодай ти оглух, а в того, хто доводив тобі, — язик у роті кілком став! — бубонів Пищимуха, йдучі й собі за нами.

Увійшли ми до кабінету, жандарі поставали коло одвірків на сторожі, а ми всередину вступили. Пан становий почав мою шафу з книжками обдивлятися.

— І навіщо ви отаку силу книжок набгали? — звернувся до мене пан становий. — Скільки-то грошей на їх переведено!.. Може, у вас список книжок є?.. Бо кожную книжку виймати з шафи та розглядати — що воно та до чого, — дуже забарно. А як по списку, то я миттю його переберу і, яка зацікавить, оту й подивимося...

— Список, — одказую йому, — є. Тільки в тім списку одні назви книжок. Навряд по їх можна довідатися, чи то добра книжка, чи лиха.

— А ви думаєте, я їх мало на своїм віку перечитав? — спитав мене становий. — Я й такі читав, що вам, може, не доводилося і чути про їх! — похвалявся далі. — Ось ке ваш список.

Я мерщій витяг цілу книжку з столу і подав становому.

— Бачили ви коли-небудь Бантиш-Каменського — "Історія Малоросії"? — беручи у мене з рук списка і присідаючи на стул до столу, спитався становий. — От книжка, так книжка! Усе тобі там описано; про всіх гетьманів є.

— У мене, — одказую, — Бантиш-Каменського нема, а Костомарова є.

— Кого? — здивовано спитався становий.

— Костомарова, — кажу, та й почав йому перелічувати Костомарові писання: "Богдан Хмельницький"... "Виговщина"... "Руїна".

— Читав, — перебив мене становий. — Казна-що! Не вистаче він проти Бантиш-Каменського... Тут і патрети кожного гетьмана є... А в Костомарова ж нема патретів?

— Нема, — одказую.

— Ну, то що ж! — радісно промовив становий. — Та чого ви стоїте передо мною? — повернувся він до нас. — Сідайте, бо, стоячи, і ноги заболять.

Ми посідали: я на стул: біля столу, а Пищимуха — на канапі.

— А є у вас така рідкісна книжка, як "Звичаї і обичаї малоросів"? — спитав, повертаючись до мене, становий.

— Ні, — одказую, — і такої нема.

— Еге!.. У сій книжці трохи і мого гріха є, — додав далі.

— То й ви, пане становий, по писательській часті грішили? — спитав його жартівливо Пищимуха.

— А ви думаєте, що ви один тільки на се мастак? — одповів йому згорда становий. — Ви пишете, та нічого не печатаєте, а у мене от і печатане є!.. Звісно, не пустяковинка яка-небудь, а корисна штука... як, приміром, борщ зварить... путрю... саламаху... "вашу... Оте все списано у тій книжці... Був у нас, бачите, такий віце-губернатор... наш-таки — пирятинець... Потім і до губернатора дослужився... Так ото він і видав оту книжку, ще як віце-губернатором був... "Звичаї і обичаї малоросів"... Написав циркуляра, щоб ми, поліцейські служашчі, збирали всякі відомості про те, як живуть малороси, які у їх звичаї й обичаї... що вони

їдять і як та страва готується... А я тоді був становим у самій Опошні... Знаєте опошнянські сливи?.. Містечко таке... Велике містечко і давнє... Ще за козаччини воно славилось... І тепер опошнянці зовуть його городом, хоч воно всюди містечком пишеться... Так я ото, у сім містечку живучи, багато-багато всякої всячини про страву малоросів зібрав та гарненько усе те списав, та по начальству і послав... Довго не чути було, що з моїми писаннями сталося. Коли так — через рік, чи що, — приходить лист від самого таки віце-губернатора, у яким він дуже дякує мене за поміч і засилає на пам'ять свою книжку... Давай я її читати. Як дійшов до одділу "Кухня малоросів"... то, щоб ви думали?.. Усе те, що я посписував, — усе дочиста напечатано... Он воно що! — додав становий. — Е-е-е... корисна книжка!.. Ну, та годі нам балакати, час і до діла братися.

І, се кажучи, присунув ще ближче свого стула до стола і почав списка вчитувати.

— Бо-Бокль... Історія ціві-цівілізації в Англії... — прочитав він уголос. — А ке сю книжку! — повернувся до мене.

Я подав. Він підняв палітурку, перегорнув один листочок і глянув набік.

— Цензурою дозволена... Ну, нате, поставте її на місце, — сказав він мені, віддаючи книжку.

Я мовчки поставив.

— Дре-дре-дре... Дрепер! — аж скрикнув становий, читаючи далі, і сплюнув. — Ну й прізвище?! І язика зламаєш, поки вимовиш. А се що за книжка?

Я знайшов і сю книжку і, розгорнувши якраз на тім місці, де було надруковано, що дозволяється цензурою, — подав становому.

— Ага, і в сій дозвіл є? Ну й сю ставте на місце.

— Та в мене, — кажу, — безцензурних немає.

— Немає, кажете, — перепитав становий. — Се добре, що немає... Святе діло — ота цензура!.. Зразу видко, що книжка путяща... І скажіть мені: на якої лихої години все добивались, щоб оту цензуру одмінити? Скільки тепер без отії цензури усякого сміття печатається?.. Щоб довідатись, — як от тепер, приміром, мені доводиться, — чи путяща книжка, чи лиха, — треба всяку з їх прочитати... А коли ж його читати, як свого діла не обберешся?.. Трудне, скажу я вам по правді, наше служебне діло і, не доведи господи, яке трудне!.. Та ще й час такий лихий настав, що так і стережися... З одного боку — судом тебе стращають, а з другого — і начальство по головці не погладить, якщо проґавив. Як мине день благополучно, — то й слава тобі господи!.. Ну, та що ж робити? Узявся кажуть, за гуж, то не кажи, що не дуж. Служиш — треба й робити... Охо-хо-хо-о! — зітхнув становий і знову почав список перечитувати.

* * *

Він читав більше про себе, коли-не-коли стиха мугикаючи щось під ніс. Ми з Пищимухою сиділи й дивилися, як він виводив очима по писаному, як перегортав листок за листочком. У хаті було тихо та сумно; мене почав сон розбирати, а Пищимуха, сидячи на канапі, собі щось колихався.

Коли се зразу щось як писне! та так і розкотилося по хаті.

— "Да воскресне бог і розточа-а-ається вразі його!" — почулося серед нас.

Ми так з становим і кинулися. Глянемо, — а Пищимуха сидить, закривши очі, та колишеться. Потім лупнув очима, глянув на нас.

— Не лякайтеся. — промовив. — Се в мене в животі... Таки не помирилися вареники з уткою, — і, се кажучи, взявся за живіт руками.

— Болить? — усміхаючись, спитався становий.

Пищимуха тільки замотав головою і, підвівшись, напрявився виходити.

— Нельзя! — заступаючи йому дорогу, вимовив жандарм по-московському і вхопився за піхву шаблюки.

— Пусти, пусти!.. Можна, — приказав становий, здержуючись, щоб не зареготати.

Жандар одскочив, а Пищимуха, дрібненько ступаючи, мерщій подибав на кухонні двері. Як вийшов Пищимуха, то становий так і залився реготом.

— Ну й штука осей Пищимуха! — промовив він, витираючи платком очі.

— Ми сьогодні таки справді добре пообідали, — кажу я становому, щоб вигородити товариша.

— Та тож-то й є! Досидівся, що далі вже й нікуди. А нема того, щоб раніше сказати? — промовив становий і знову почав список переглядати.

Я мовчки сидів та дослухався, чи швидко вернеться Пищимуха. З ним все-таки було якось охітніше, а без нього — так і здавалося мені, що от-от мій приятель, пан становий, повернеться до мене й почне прохати їхати з ним. А, правду кажучи, мені дуже не хотілося міняти свою теплу й обхідчасту хату на якусь невідому мені квартиру.

Коли чую, — щось тупає, тільки наче не одно, а двоє йде. Глянув я — огрядна постать Пищимухи з столової суне, а за ним — ще щось шкряботить. Пищимуха увійшов до нас, і я забачив у столовій Омелька, що з-за стола махав на мене рукою і викигував головою.

— Пане! пане! А йдіть лиш сюди! — гука на мене Омелько.

— Що тобі? — питаю його.

Становий собі повернувся.

— Тобі чого треба? — суворо обзвався становий.

— Се, — кажу йому, — мій кучер. Чого тобі треба? — знову питаю Омелька.

— Та йдіть сюди!.. Маю щось сказати.

— Кажи при всіх, а не перешіптуватись будеш! — приказав йому становий.

— Та я, бачте, до пана з просьбою... Щоб віддали мені гроші, що я заслужив у їх.

— Нащо тобі зараз гроші? — спитався становий.

— Та, бачте, стражник каже, що пана вже не одпустять, а заарештують... Хто ж мені тоді гроші віддасть? А їх не мала сума набралася — за півроку зажито! — каже, чухаючись у потилиці, Омелько.

У мене так мурав'ї й заходили поза спиною від отих Омелькових речей; аж дух у грудях сперло, в очах пожовтіло!.. "Пропало, — думаю

собі, — все пропало!.. Прощай, мій тихий упокою! Уже як стражник казав оте Омелькові, то то вже певно".

— Дурний твого стражника піп хрестив, коли він отаке каже! — одказав Омелькові становий.

— Може, його й дурний піп хрестив, — не знаю, бо не був при тому; а тільки бачу, що воно не на добро йдеться, бо навіщо ж повнісінький двір стражників нагнали? — каже Омелько.

— Не базікай, дурню, та йди звідціля, не перебивай нам діла робити! — скрикнув на нього становий.

— Ні, я звідси не піду, поки мені до копійчки не буде заплачено, — рішуче одказав Омелько... Я не за чужим прийшов, а за своїм! — додав він з притиском у голосі.

Глянув я, а пан становий все червоніє та червоніє на виду, брови насупились, очі вирячилися, — трохи він ними вогню не креше. "Ох, буде ж тепер, — думаю, — Омелькові!" Та, щоб угамувати гнів пана станового, я повернувся до його й почав стиха казати:

— Якщо ви дозволите мені взяти в столі гроші, то я йому зараз віддам, щоб його заспокоїти.

— Не треба! — сердито відказав становий і, повернувшись до Омелька, ще сердитіше замовив до нього:

— Поклич мені зараз того стражника, що оту несенітницю плів тобі!

Омелько вертнувся і мерщій зник.

— Ох, діла-діла! — зітхнувши і одкидаючись на спинку стула, мовив становий.

— Якби мені такого клопоту, то я б і службу залишив! — промовив Пищимуха.

— А ще кажуть: що там становому робити? Яка з його робота? Йому нема ніякої роботи! — почав скаржитись становий.

Коли се — і Омелько з стражником увіходять.

— Я — нічого, ваше високородіє, — одказує той.

— Нічого? — перепитав становий. — А не казав ти, що його пана заарештують?

— Так тошно... говорив. Но се було в шутку... чтобы, значить, попугать хахла.

— Яке там в шутку? Навсправжки казав... От і Параска чула! — увернув Омелько.

Пан становий, сердито глянувши на стражника, промовчав і, ковтнувши слину, суворо до його промовив:

— Тебе на сторожі поставлено?

— Так тошно! — випалив той.

— Ну, то й знай своє діло: сторожи, а не розпускай язика! — грізно наказав становий.

— Слухаюсь! — одказав стражник.

— Іди собі!

Стражник, як справжній москаль, на одній нозі крутнувся та й пішов із хати. Омелько zostався.

— А ти чого zostався? Іди й ти! — повернувся до нього становий.

— То пана, значить, не арештують? — спитався Омелько. — Якщо пан зостанеться дома, то нащо ж мені гроші? їм у їх безпечніше буде!.. Ну, а, звісно, як пана заберете з собою, то краще буде, як гроші будуть при мені. Я їх сам як-небудь приховую, — базікав Омелько.

— Іди, кажу, а не базікай тут! — гукнув на нього становий.

— От дивіться, — здивувався Омелько. — Хіба мені довго піти? Ступив раз-два та й вийшов з хати... Мені аби пана мого не зачіпали... Такого пана, як наш, і цілий світ сходи, то не знайдеш... Добрий пан... справедливий! — одно товче Омелько, аж мені ніяково стало від його похвальби.

— Ну, та йди вже! — наказує йому становий. — Як скінчимо діло, тоді виясниться, — додав наприкінці.

— То тоді мене кликнете? — нерішуче спитався Омелько. — Бо пан хоч і добрий... справедливий пан, а й своїх зажитих грошей жалко...

— От причепа! — скрикнув становий. — Йди, кажу, поки в три шия не дали! Покличемо, як треба буде.

— І защо його в три шия? Я й сам піду... Мене аби кликнули... щоб значить, моє не пропало... от чого я добиваюся! — виходячи з хати, бубонів сам до себе Омелько.

Тільки, що він вийшов і пан становий знову почав вичитувати мій список, як знову до нас донеслося чиєсь нестямне верещання.

— Пусти, кажу! Бодай тебе чортяка отак цупив, як ти мене цупиш! — лементував надворі різучий жіночий голос.

— Нельзя! Сказано тебе: нельзя! Не велено нікого пускати, — чувся другий — чоловічий.

— Хто ж не велів? Хто не велів? — ще з більшим притиском желіпав жіночий.

— Хто б не звелів, а сказано тебе: нельзя, значит — нельзя! Не пущу! — рішуче гукав чоловічий.

Ми всі насторожились. Що воно за змагання і хто б це такий добивався сюди?

— А піди дізнайся, що воно там таке? — наказав пан становий жандармові. Тільки що той порвався було іти і забрязкотів острогами, як двері в столову розчинилися і в їх трохи не разом вскочили: наша шептуха — баба Горпиниха, а за нею стражник, що надержував її ззаду за край кожушанки. Горпиниха, держачи в одній руці щось кругле, зв'язане у хустину, другою рукою вхопилася за одвірки і, з усієї сили напружуючись, тягла стражника за собою.

— Стій, бабо, стій! — наставляючи проти неї руки, запинив їй дорогу жандар. Побачивши перепону спереду, стражник випустив з рук край кожушанки баби Горпинихи, а та, поточившись, так і вскочила в жандармові обійми. Пищимуха не видержав і на всю хату зареготався, і я, ледве здержував себе, щоб не сміятися; другий жандар, що стояв біля дверей, теж грав очима. Один тільки пан становий був спокійний і рішучий, хоч би довелося і смерть прийняти.

— Моя ти матінко! — скрикнула баба Горпиниха, — одного ірода здихалася, другому у лабети піймалася! Бий вас сила божа!.. Згинь, сатано! Щезни! Пропади... Тьфу! Тьфу! Тьфу! — спльовувала баба Горпиниха.

— А що тобі, бабо, тут треба? — виходячи на поріг кабінету, спитався її пан становий.

Як угледіла баба Горпиниха станового, то відразу її обличчя так і заграло радістю, немов вона рідного батька побачила.

— Здоровенькі були, наш начальник і благодітель! — замовила вона, низько уклоняючись становому. — Прикажіть ради самого Христа-спаса, щоб осі гнобителі, — бодай вони шибениці не минули! — не знущалися з баби Горпинихи. Що я їм такого зробила? З чим лихим удалася сюди, що вони мене не пускають? Я до свого пана, — дай йому, господи, віку довгого та життя доброго! — йшла. А він — отой прудиус, — і вона махнула рукою в той бік, де стояв стражник, — в одну шкуру: не пушу!.. Я — вперед, а він — за мною; та вхопив мене, як той рябко, — звиніть, що скажу, — за край кожушанки, та й тягне назад, не пускає!

— Бабо, бабо! Так не можна на стражника казати, — почав її остерігати становий. — Який він рябко? Рябком тільки собаку звуть, а він — стражник... законом наставлений на те, щоб за порядком слідити... Він ваш начальник.

— Який він начальник, коли він тільки й зна, що чіплятися до всякого? — заперчила баба Горпиниха. — Ви у нас начальник! Ви — і розпитаєте, ви — і розсудите, як слід... А він?.. Ох дайте хоч одсапнути! дайте хоч одпочити! А то ж так заморив, так заморив, що й духу нестє! — заскаржилася баба Горпиниха, позираючи кругом себе, де б його сісти і, набачивши першого стула та не питаючи нікого, — прямисінько так і повалилася на його.

— Спочинь, спочинь, бабо, та й розкажеш, чого прийшла сюди, — каже їй становий. — А ти — повернувся він до стражника, — іди справляти своє діло.

Стражник вийшов, і жандар знову став на своє місце біля одвірків, а пан становий походив, походив по кабінету і сів на свого стула. Баба Горпиниха сиділа у столовій і важко одсапувалась.

— Осе таке! — розмовляла сама з собою. — І не думалося такої напасти зажити!.. Хоч би приснилося що таке, що помітку дало б про напасть... І не сталося ж нічого, а от — дивись ти!

— Напасть, бабо, не по дереву ходить, а по людях! — промовив до неї Пищимуха.

— Що кажете таке? — не вчувши, запитала баба і, уставши з стула, направила до нас іти. Жандар порвався було їй дорогу заступити, та пан становий зупинив.

— Пустити, пустити бабу. Хай скоріше розкаже, чого їй треба, та мерщій і йде собі, — сказав він.

Баба Горпиниха, човгаючи по долівці ногами і поправляючи очіпка на голові, увійшла до нас.

— Ну, кажи, чого тобі треба? — попитав її становий.

— Та чого ж мені треба? — перепитала баба Горпиниха. — До пана мені треба. Пріську-московку знаєте? — приступаючи до станового, мовила вона.

— Яку Пріську-московку? — спитався становий.

— От тобі й забули! — здивувалася баба... — Товсту таку та дебелу: як іде, то під нею аж земля двигтить!.. Чорнобрива та кароока, а на обличчя — як на кір горить! Її чоловіка у москалі взято, а їй той рік бог сина дав.

— Від того, може, що журилася дуже за чоловіком? — лукаво моргнувши оком, спитався становий. Баба єхидно усміхнулася і нащось витерла пальцями куточки свого рота.

— Та, може, й від того! Хіба воно не горенько молодій та при здоров'ї жінці зостатися самій без чоловіка?.. От мені дивно, що ви її не пам'ятаєте? — знову вона повернула на своє. — А вона вас добре знає. Якось ви одного разу запізнилися по службі та й zostалися переночувати у волості... Вона либонь тоді і приходила до вас...

— Ти казна-чого не плещи, а кажи діло! — замовив до неї становий, коли побачив, що баба Горпиниха чогось затнулася.

— Розпитатися у вас, чи не чутно що про її чоловіка, — похопилась баба. — "Увічливий, — каже, — такий отой пан становий, — пошли йому, боже, доброго здоров'я!.. Почала я, — каже, скаржитися на своє гірке життя, що і запасу нема ніякого, і заробити нігде... І що б же ви, — каже, — думали?.. Корбованця дав! — скрикнула баба.

— Та кажи вже діло! — перебив її сердито пан становий.

— Ну, так ота Пріська-московка та візьми і занедужай... бог його знає, що з нею сталося таке!.. Милісінька, здоровісінька була, а то зразу — і ноги ломить, і руки зводить, а в животі, — то вибачте, що скажу, — як корова реве!.. А я... та ви ж таки знаєте, що я цьому горенькові трохи допомагаю... Ото вона прислала старшу дівчинку по мене... "Будь ласка, — каже, — бабусю, прийдіть та допоможіть матері, — криком кричать на всю хату!" Ну, звісно, як же мені не піти? — Пішла я з дівчиною. Увійшла в хату, а вона, нещасна, на полу в'ється та криком кричить! От я і почала її

відчитувати... Вичитаю од перестріту — не бере, зачала від уроків — не помагає... А вона, нещасна, трохи на стіну не випинається... І-і-і, лишенько! Що ж тобі, — думаю, — робити! Скинула я горщичок... запарку заварила. Почала утихати моя молодиця... "Ну, слава тобі, господи! — думаю. — Значить, натрапила на слід..." Підождала я трохи, питаю: А що тобі? — "Ох, — каже, — спасибі вам, бабусю, від живота одійшло, та до серця доступило... так пече, так пече!..." — Потерпи ж, — кажу я їй, — трохи. Побіжу я ще до свого пана, у нього, — дай йому господи здоров'я! — усякого лікарственного запасу багато: і масті всякої, і капельок... Попрошу я в нього капельок від серця. Та се кажучи, узяла оце горщатко, — при сьому слові баба Горпиниха показала горщатко, зав'язане в хустку, — та — хаміль — і поспішаю сюди. Приходю, значить, у двір і байдуже собі... Знаю, що у пана собак немає... чимчикую двором до хати. Коли це — де не возьмись отой страждальник, чи як ви його там величаєте, — що від його нікому просвітку немає! — та до мене. — "Ти, — пита, — куди?". — А тобі, — одказую йому, — яке діло? Ти й сюди забрався? На підслухи ходиш?.. Ось я, — хвалюся йому, — панові скажу. Може, у три шия заробиш, щоб по чужих дворах нічної доби не тинявся! — "Не тобі, — одказує мені, — старий шкарбуне, розсуджати, чого я тут. Вертай назад!" — То, — кажу йому, — дурне: не до тебе я прийшла, не тобі мене й завертати. — "Сюди, — каже, — нельзя. Нікого не велено пущати". — Цур, дурню, — одказую йому, — і масла грудка! До нашого пана завжди вільний доступ, — хоч удень, хоч вночі! — "Був, — каже, — колись вільний, та не тепер... Ось ми, — каже, — твоєму панові позбавимо волі, а то він носиться з нею, як з писаною торбою!..." Плеще мені таке дурне, що й на голову не злізе, що й слухати гидко. Ну, я, щоб не змагатися з дурнем, — від його мерщій та і йду собі швиденько. А він за мною, та — хіп! ззаду за кожушанку. Учепився, наче рябко зубами. Я пнуся вперед, а він тягне назад... "Що його, — думаю, — з такою нахабою робити?" Та й замахнулася на нього оцим горщатком... А він як скрикне: бонба! да аж до землі присів і випустив мене.

Тут Пищимуха на всю хату зареготався. Узяли і мене смішки. Дивлюся, — жандарі собі очима грають, а пан становий, здержуючись від реготу, тільки чмиха. Баба Горпиниха собі засміялася і всіх обвела очима.

— Та як, як, бабо, назвав стражник ваше горщатко? — запитав, регочучись, Пищимуха.

— А я почім знаю, як він його назвав? Він його ніяк не називав. Скрикнув тільки "бонба"! та й пустив мене. Я тоді — дай боже ноги. Та мерщій до дверей. А він знову підвівся та ще дужче — за мною! Ну, я вже тут ускочила в сіни. У сінях він мене знову піймав за кожушанку... Цупить назад. "Ні, тут уже, — думаю, — не покуриш!" Ухопилася я чимдуж за одвірки, мерщій розчинила в хату двері та й його потягла за собою... Ото ми і вскочили обоє... Так отака мені, бачите, причина з отим бісовим страждальником, щоб йому добра не було!

— Бабо, бабо! Ти казна-чого не плещи... не лайся, — зупинив її пан становий.

— Як же його не лаяти, як він, наче та собака, причепився? Якби, — поздоров, боже! — не ви, наш начальник і захисник, то прийшлося бідній бабі хоч пропадати!.. Я ж, — як от ви самі бачите, — за ділом ішла, щоб людині допомогти, а він — учепився та й учепився, щоб за нього все лихо отак чіплялося! — невгавала баба Горпиниха.

— Ну, добре, добре!.. Чули вже се, чули, — знову перепинив її становий. — Справляй мерщій своє діло та йди собі, бо в нас тяж діло. Ніколи.

— Та я ж осе до нашого пана з поклоном. Будь ласка, паночку, зарядуйте... Дайте капельок, — повернулася баба Горпиниха до мене.

— Яких же вам капельок треба? — питаю її.

— Від серця, паночку! Що колись ви Дульчисі давали... це, здається, було торік, у петрівку... Пахучі такі, м'ятою пахнуть, — доводила мені баба.

— Та то ж, бабо, не від серця, а від живота... як у кого живіт заболить... різачка нападе, — кажу я їй.

— Чи чуєте, паночку? Хіба ж воно не все рівно?.. — Від живота ж і до серця доходить. Що живіт, що серце — то все ж воно вкупі... Одному допомогло — і другому допоможе!

— Та давайте вже їй і м'ятних, і гофманських, — повернувся до мене пан становий... — Се самі і є капельки жіночі! — додав він.

— Се отих біленьких... кріпких? — спиталася баба Горпиниха, радіючи, що їй нагадали, як зовуться крапельки. — І-і-і, що за добрі оті гофманські каплі... цілющі! Якщо ваша ласка, то всипте і їх трохи, — повернулася вона знову до мене.

Якби ся розмова з бабою була сам-на-сам, то я б її добіріше розпитався, чим занедужала боляща, та тоді і дав би тих ліків, які признавав найцілющими; а як осе все лучилося випадково, та ще в такій скруті, — то я, не вагаючись, мерщій одсипав у невеличкі пляшечки і м'ятних, і гофманських капель, як раяв і пан становий, — бо був певний, що вже не порає чого лихого — та й віддав бабі, додавши: "Більше не давайте за раз як по п'ятнадцять капель".

Баба аж у ноги поклонилася та дякує:

— Пошли вам боже та пречиста мати всього доброго, як ви отакі добрі до нас!

— Та годі вже тобі дякувати та поклони бити. Іди мерщій від нас! — каже їй становий.

— Надокучила? Вибачте дурній бабі, що забарила вас, наш начальнику і порадику!.. Піду. Зараз піду... Дайте тільки пляшечки приховаю, щоб не розгубити, бува, по темноті. — І, це кажучи, баба

Горпиниха почала при нас розсьобуватися, та, висмикнувши пазуху з сорочки, почала закручувати в неї оті пляшечки.

— Та геть собі, бісова бабо! Ти ще отут при нас і роздягатися почнеш — скрикнув на неї пан становий.

— Не зналася, паноченьку, ніколи з ними не при хаті їх згадуючи! — затанцювала баба, застібуючись, і підтюпцем вибігла з кабінету.

— Се ще гірше від отого вашого... причепи!.. Таку тільки пусти, то не знатимеш, як і здихатися, — мовив до нас становий. — Недаром її і стражник не пускав... Се, видно, та баба, що чорт їй на махових вилах чоботи подавав, як писав колись Олекса Стороженко... Ото хто писав, так писав!.. Не теперішніх писак! — похвалився він, якимось лукаво дивлячись на Пищимуху.

— А ви і Стороженка читали? — спитався його той.

— О-го! У мене ціла книжка його писань є, — почав був становий, та затнувся, бо тут саме баба Горпиниха знову до нас повернулася.

— Вибачте, добродію, що перебиваю вас... Накажіть кому-небудь провести мене від отого сибірника... чи то пак, — при сьому слові баба Горпиниха сплюнула і докінчила, — страждальника... Бо він за мене знову вчепиться, як учепився було тоді, як сюди йшла! Пан становий спершу аж зубами заскреготав, а потім усміхнувся, рукою махнув і наказав жандареві провести бабу аж за ворота.

— Спасибі вам! Спасибі. Пошли вам, боже, всього, чого тільки жадаєте, — і грошей з кухву, і почоту з оберемок, і на шию медалю з хрестом! А тому сибірнику — отаку болячку на саму пику! — показуючи кулака, заторохтіла баба Горпиниха, виходячи з хати.

— От загаяла, бісова баба! — мовив становий. — А ще кажуть, що в станового немає діла? З однією отакою бабою скільки мороки набралися?.. Ну й служба? І-і-і — й служба каторжна!.. Одні вибори чого стояли?.. Слава богові, що вони так скінчилися... А якби ліві вскочили? — сказав він і очі зажмутив.

— Може, і справді бабине жадання збудеться... медаля з хрестом заблищить на шії? — обізвався до нього Пищимуха, моргнувши до мене оком.

— Ой, не лукавничайте!.. Хіба ви думаєте, що я не бачу, як ви моргаєте? — повернувся до нього пан становий.

— Я? — злякано спитався Пищимуха... — То в мене звичка така, — поправився він далі: — і усом моргаю, і бровами поводю...

— Ка-ажіть!.. А я добре знаю, що сьогоднішні вибори вам у печінках сидять, — усміхнувшись, каже становий.

— Аж нічогісінько. — одмовив Пищимуха, похнюпившись. — І чого б їм у ті печінки лізти?

— А от, бачте, і полізли, — граючи очима, мовив становий. — Та буде базікати. Ну, ще знову за діло, — додав він і, перегорнувши чимало листочків, почав знову мій список читати.

* * *

Довго він вичитував та перечитував; то перегортав декілька листочків, не перечитавши, то знову вертався назад і читав часом уже й читане. Ми з Пищимухою мовчки сиділи, переглядаючись коли-не-коли один з другим. Жандари стояли, як верстви, коло дверей і сонними очима дивилися на нас... Тихо, сумно, сонно... Хіба жандар, цокнувши

острогами, порушить оту сонну тишу або замутиль ті лопотання перегортуваних листочків.

Пищимуха уже декілька разів позіхнув на всю хату.

— Спати хочеться? — питав його становий.

— Та вже котить на сон. Мабуть, пізня доба? — спитався Пищимуха.

І я, і становий разом полізли до своїх дзиґарів.

— Ого-о! Он скільки часу згаяли, уже до півночі добирається, — мовив, одкидаючись на спинку стула, становий і, подумавши, додав: — Знаєте що? Тут, мабуть, скільки не читай оцей список, то все одно... Не буду я його тепереньки дочитувати, а візьму з собою додому та дома дочитаю. Ви згодні на се? — повернувся він до мене.

— Ваша воля — ваша й сила! — одказав покiрно я.

— Та воля — то моя... А я вас питаю, чи згодні?

— Якщо не довго будете держати у себе — то згодний, — одказав я.

— Держатиму, скільки буде треба, — неласково мовив становий. — Не можу ж я зараз всю оцю книжку перечитати. У мене не одно ваше діло, а може — десятеро, та ще й важніших, ніж ваше!

Дивлюся — Пищимуха на мене і усом моргає, і очима доводе, — згоджуйся, мов.

— Згоден, — відказав я.

— Ну, добре! Ми так і зробимо, — каже становий. — Список з собою візьмемо, а шафу з книжками обведемо вірьовочкою та й запечатаємо.

— А як мені якої книжки буде треба? — угинаючись, замовив я.

— Та ви ж їх усі перечитали, і так добре пам'ятаєте. Навіщо вони вам здалися? — спитав становий.

— Іноді справитись треба, — кажу я.

— Пусте! — рішуче одказав становий. — Із справкою й пождати можна. Се діло не казенне, що його у строк зроби, а по змозі та охоті... Підожде! — рішив за мене становий і, вставши з стула, почав потягатися та розправляти спину.

— А тепер треба ще ваші папери у столі переглянути. Одсувайте шухлядки! — додав мені.

Я одімкнув одну, висунув.

— Тут, — доводжу йому, — розхожі гроші.

— Не треба! — мовив становий. Не гроші лічити ми до вас прийшли.

— Звісно, — одказую. — Я покажу вам усе, щоб ви побачили, що у мене немає нічого такого, з чим треба критися.

— Се добре, що у вас нічого такого немає. І я, правду кажучи, певний у тому. А треба подивитися, бо начальство приказало.

— Твори волю пославшого мя! — увернув Пищимуха. Становий не звернув на те ніякої уваги. Він повернувся до мене.

— Ну, другу одмикайте.

Одімкнув я і другу. Висунув. Там лежали важні папери, а зверху велика книжка в палітурках.

— А се що за книжка? — витягаючи її, спитався становий.

— Се — щоденник, — одказав я. — Тут і прибутки усякі записані, і щот розходу ведеться... Іноді думка яка набіжить, — і її писнеш, щоб не забути, — доводжу йому.

— Се цікава книжка. Ми і її візьмемо... Треба довідатись, які-то набігають думки, у вільного чоловіка, що йому нема обов'язкової роботи, — мовив становий — У мене теж отих думок находити сила.. Найпаче тоді, як ідеш... Оже ніколи їх списувати.

— Та й безпечніше! — увернув Пищимуха.

— І то правда! — згодився становий. — А то що за бомаги під книжкою? — запитав мене.

— То, — кажу йому, — моє писання, що до газет колись засилалось.

— Печатались? — спитав становий.

— Були такі, що й печатались; а другі — з редакцій повертано, бо непідхожі здалися.

Становий, не витягуючи паперів з шухлядки, узяв їх за один край і, піднявши вгору, почав по листочку наниз у шухлядку спускати.

— І се цікаво б прочитати та... буде й того, що взято! Засувайте і сю, — рішив він.

Висунув я третю.

— А се, — доводжу, — документи всякі: то про службу, то на землю.

— Засувайте! — не дивлячись, одказав становий. — І більше в столі немає нічого?

— Більше, — кажу йому, — нема нічого.

— То подивимось ще по других хатах. Треба, знаєте, щоб усе було переглянуто... для порядку! — додав він.

Пішли ми по других хатах. Розглядали шафу з усяким збіжжям, шаруділи й поза шафою, обдивлялися всі куточки. Завернули у кухню, під подом печі переглянули дрова, і в піч заглянули на велике диво Парасці; навіть прикомірок біля кухні обдивились... Ніде нічого не знайшли такого, щоб звернуло на себе увагу пана станового.

— Здається, чисто все обдивилися? — спитав він, поглядаючи на жандарів. — Хіба ще в сараї та конюшні? — додав і, трохи подумавши та махнувши рукою, вимовив: — Та не варт холодитись! Хай уже сей гріх на моїй душі буде... Певно в сараї та конюшні нічого немає, окрім скоту та хазяйського запасу?

— Не повинно б бути, — одказав я. — Проте, як я не знаю, чого ви шукаєте, то певно і не можу сказати, чи є те, чого вам треба.

— Чого нам треба? — перепитав становий і, почухавши зігнуто серединою свого пальця носа, додав: — Мало чого є на світі капосного? Оте капосне і шукаємо. Та у вас, певно, нічого капосного немає?

— Здається, немає, — одказав я.

— Та годі! — рішуче мовив становий. — Будемо протокола писати.

Вернулися ми знову до кабінету, де становий написав протокола, в якому зазначив, що "по самому тщательному обыску ничего подозрительного найдено не было", а в кінці додав: "Список книжок, опечатанных в шкафе должностною печатью и книжка под заглавием "Дневник", впредь до полного ознакомления с этими бумагами присоединены к протоколу".

— Що, се вас задовольняє? — попитав він мене.

— Зовсім, — покірно одказав я йому. — Ну, то будемо підписувати.

Він підписав перший, потім дав мені, як винуватому, підписати, а далі посунув Пищимусі.

— Отут, — показуючи пальцем на місце, нижче мого підпису, — пишіть так: понятий... своє званіє... ім'я... як по батькові величають, а на кінці — хвамілію...

— Доводилось уже в таких бувальцях бути! — одказав Пищимуха і, вимахуючи пером, швидко писав усе, що йому було паном становим наказано, а наприкінці закрутив такого штучного крюка, неначе павук сітку сплів, та ще задля чогось посеред сітки і точку чималу поставив.

— Та ви добренно пишете! — здивувався становий.

— Навчився, писарюючи колись у волості, — одказав Пищимуха. — А сей крюк, бачите, і саму хвамілію пояснює: осе, значить, у павутину заплуталася муха та й пищить... От вам і Пищимуха!

Становий зареготався, сховав протокола з моїми книжками у якісь палітурки, зав'язав усе те гарненько навхрест міцною вірьовочкою і, попрощавшись з нами як слід, незабаром поїхав зо своєю юрбою.

* * *

Як вернувся я в хату, вирядивши нежданих гостей, то побачив, що Пищимуха, заклавши руки за спину, ходив по столовій з одного кутка в другий.

— От вам і поцілунок! — не то з жартом, не то з докором стрів він мене. — Отакі завжди пана станового поцілунки бувають. Добрі, нічого сказати, поцілунки! — додав, усміхаючись.

— Чого ж ви регочете? — спитав я його.

— Приятель, значить... давній приятель, як ви його величаєте... От вам і приятели! От вам і поцілунок! — насміхається Пищимуха. — Від такого приятеля поли вріж та тікай, а ви з його приятельством носитесь, як циган з писаною торбою.

— Ох ви, — кажу йому, — ненависник поліційських! А треба ж і до них бути правдивим. Хіба се вони по своїй волі роблять? Велено!.. От і треба наказ сповняти...

— Велено?! — з презирством у голосі одказав Пищимуха. — Хто йому велів!.. Медаль хочеться заслужити або вищої посади... Знаємо ми отаких приятелів. Вони вам за медалю рідного батька продадуть! — тикаючи пальцем, гукав Пищимуха.

— Та годі вам, — кажу, — отак гукати, щоб хто не чув.

— Ага-а, злякалися приятеля? — ущипнув він мене.

— Чого мені його лякатися? — одказую йому. — Не їла душа часнику, то не буде й воняти! У мене немає нічого такого, за що мене можна б обвинуватити. А як... по правді кажучи, я увесь час душею млів за вас... за ваш позов... Що, — думаю, — як він його у вас витрусе.

— Чортового батька покуре! — одказав гордо Пищимуха. — Він дума, що як він становий, то й хитрий; а я вам признаюся, що бувший волосний писар — хитріший від його! От що воно! Ви думаєте, що я свого позова не спровадив від себе?

— Як? коли? — здивувався я.

— Еге-е! А навіщо ж я на живіт скаржився? Ви думаєте справді у мене живіт болів? То я тільки так удавав... таке вигдавав, щоб знайти причину вискочити з хати та переховати... Я знаю, що якби мій позов добувся до рук станового, то він би запровадив мене туди, де козам роги правлять!.. Не дурніший же я, справді, від його! — вихвалявся Пищимуха.

— Де ж ви, — питаю його, — заховали?

— Про те я знаю... А що?

— Та треба ж його дочитати... Цікаво дуже! — кажу йому. — Знаєте що? Повечеряємо, та якщо ви спати не хочете, то ми й дочитаємо. Добре?

— Згода, — одказує Пищимуха. — Піду ж його одшукувати.

— Ідіть, — кажу, — а я тут вечерею розпоряджуся.

Пищимуха вийшов, а я кликнув Параску, щоб готувала вечерю. За Параскою увійшов і Омелько і, граючи очима, почав казати мені:

— Який я радий, що вас, пане, дома zostавили. А то бісів стражник плеще та й плеще одно: "Тепер, — каже, — твоєму панові рехт! Осе потрусимо та його візьмемо з собою". Я таки і не вірив стражникові, так і другі, що з ним приїхали, кажуть: звісно, нас не брали б такого багато, якби не треба було оберігати рештанта в дорозі. Ну, мене, значить, і взяв сумнів. Раз — вас жалко, а вдруге — і своїх зароблених грошей шкода.

Хіба б же я сікався за ними до вас у такий час, якби стражник не натуркав, що вас заарештують? Ніколи в світі!.. А він брехав, сучий син, бодай на нього собаки з усього світу брехали.

— А ти, дурню, й повірив? — перебила його Параска. — Казала ж тобі: не вір і не йди... А таки поліз, Хома невірний! До печеного та ще огню підкладаєш!!?

— Простіть, пане! — почав перепрохувати Омелько. — Бог його знає, як отаке плещуть, що як його і вцитити? Будь ласка, пробачте!.. Я такий радий, такий радий, що вас залишили з нами... Хай ті гроші і пропадають, аби ви були дома!

— Спасибі тобі, Омельку, — почав я його дякувати, та ще мав був казати, що він таки досадив мені своїм недовір'ям, коли се трохи не прожогом вскочив у хату Пищимуха — засмучений та збаламучений.

— Немає там, — розводячи руками, злякано вимовля мені.

— Де ж ви заховали? — питаю його.

— Та встромив у стріху в повітці, — одказав він. — А тепер обшарив усю стріху, — немає!

— Чого ви у стрісі шукали? — спитав його Омелько. — Може книжечки якої?

— А що? — боязко попитався Пищимуха.

— Стражник витяг якусь книжечку з стріхи! — випалив Омелько. — "Отой, — каже, — гість чогось за повітку ходив. Треба, — каже, — піти довідатись, чи не переховував чого?".

— Ну? — ледве вимовив Пищимуха, вирячивши очі.

— Як звернувся стражник, — повідав далі Омелько, — то й каже: "Думав, — каже, — бонба або рушниця, а воно — книжечка якась. Треба, — каже, — подивитись, що воно таке". Ну, ото ми і увійшли до кухні. Почав він при світлі розглядати та читати. Читає, не втне. "Писано, — каже, — як слід, а виходить — якісь теревені по-мужичому".

— Та й де ж він дів ту книжечку? — попитався уже я.

— Де ж він дів? Даваймо, — каже, — порвемо на цигарки!

— Що ж, і порвали? — злякано скрикнув Пищимуха.

— До канцура рознесли! — спокійно одказав Омелько. — Тому — листочок-два дав, другому ткнув... Спасибі і мені якусь там частину перекинув. Ось трохи залишилось.

І, се кажучи, Омелько витяг із кишені декілька листочків.

Пищимуха не взяв їх, а вихопив з Омелькових рук та мерщій — до світла. Глянув і я. То справді було декілька листочків Пищимухиного позову... Пройняв мене нестямний жаль!

— Чи ти, — кажу Омелькові, — знаєш, що се таке? Хто се писав?

А почім же я знаю? — одказує Омелько.

— Се, — кажу йому, вказуючи на Пищимуху, — он хто писав... Сам з своєї голови викладав... Може, не одну нічку не спав та пригадував, як би краще написати... А ви, йолопи, що осе наробили? — докірливо вчитую Омелькові.

— Вас би так пошматувати, як ви своїм вчинком моє серце пошматували! — скрикнув трохи не з плачем Пищимуха...

Омелько здвигнув плечима і промовив:

— Якби ж ми знали, що воно таке дороге, то, може, і не рвали на цигарки. А то сам стражник каже: "Я думав, — каже, — що в стрісі переховується бонба або рушниця, а воно — дурниця!..". Так і сказав. А стражник же не простий чоловік: всяку всячину знає! — додав нам Омелько.

Пищимуха, наче в нього зуби заболіли, ухопився за голову руками; а ми з Параскою жалісливо глянули на нього та й похнюпилися. Один тільки Омелько, дивуючись, поводив плечима та розводив руками.